

ד' לשונות גאולה
Four Expressions of Redemption

לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים
והצלתי אתכם מעבודתם וגאלתי אתכם בזו ע נטויה ובשפטים גדולים.
ולקחתי אתכם לי לעם והייתי לכם לאלקים וידעתם כי אני ה' אלקיכם
המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים¹

Therefore, say to the Children of Israel: 'I am Hashem, and I shall take you out from under the burdens of Egypt; I shall rescue you from their service; I shall redeem you with an outstretched arm and with great judgments. I shall take you to Me for a people and I shall be a G-d to you; and you shall know that I am Hashem your G-d, Who takes you out from under the burdens of Egypt.'

Rashi and Rashbam write² that the four cups of wine we drink at the Pesach Seder parallel the four expressions of redemption: והוצאתי—I shall take you out, והצלתי—I shall rescue you, וגאלתי—I shall redeem you, and ולקחתי—I shall take you.

One is allowed to drink between the first and second cups of wine, as well as between the second and third. But between the third and the fourth it is forbidden to eat or drink. Why is this so? There are people who think that the redemption is about the physical deliverance from bondage, freedom and liberation from the yoke of the oppressor. For such people, the first three expressions of redemption are sufficient, והוצאתי, והצלתי, and וגאלתי, I shall take [you] out, rescue [you] and redeem [you]. The fourth one, אתכם לי לעם והייתי לכם, and I shall take you to Me for a people and I shall be a G-d to you—they are willing to forgo. Our Sages teach us that the first three expressions of redemption are not the most significant aspects of redemption, and this is why it is permissible to drink between the first, second and third cups of wine. But between the third and the fourth one cannot eat or drink because the crux of redemption is the redemption of the *soul*, and it is this redemption for which we are grateful—the salvation of the soul and the closeness to G-d, receiving the Beis HaMikdash and having the Divine Presence rest among us. This is the point of redemption, as the Ramban says³ “The exile did not end until the day [the people] returned to their place and returned to the stature of their forefathers.”

¹ שמות ו':ו'-ז'

² פסחים צ"ט ע"ב

³ Ramban, in his introduction to *Sefer Shemos*.

הלכות פסח סימן תעו תעה תעט

(טו) אפילו לא נזכר (טז) עד אחר ההלל, יטול ידיו ויברך 'המוציא' ויאכל האפיקומן. הגה ויחזור ויברך על הכוס, (יז) ואין לחוש במה (ז) [ז] שמוסיף על הכוסות (תשובת הרא"ש כלל כד). ואם נאבד האפיקומן, יאכל כזית אחד ממצה שמורה אחרת (רוקח):

תעח שלא לאכול אחר אכילת האפיקומן, וכו' ב' סעיפים:

א אחר אפיקומן (ב) אין לאכול (ג) שום דבר: הגה (ג) ולא יאכלנו (ט) בשני מקומות, (ה) דלא עדיף מאלו הפסיק בשינה דאסור לאכלו משום דהוי כשני מקומות (טו): ב ימי שישן (ו) בתוך הסעודה והקיצין, (ז) אינו חוזר לאכול. בני חבורה שישנו מקצתן בתוך הסעודה, (ח) חוזרים ואוכלים; נרדמו כולם וניעורו, לא יאכלו; (ט) נתנמגמו כולם, יאכלו: הגה וכל זה אינו אלא שישנו לאחר שהתחילו לאכול האפיקומן, (י) אבל שינה (ג) קודם לזה (יא) לא הוי הפסק (טו) ורבינו ירוחם:

א משנה פסחים ק"ט וכדמפרש לה שם במרא שמואל דבי יתגן וכלישנא קמא דרב יהודה אסר שמואל ב משנה ט"ז ע"פ ז' ע"ש ומפרש רמב"ם במדק ח דרבי יחי' אטימא קאי והוא חזין לענין מצה מעובדא ודבה שם

תעט ברכת המזון על כוס שלישי, וכו' סעיף אחד:

א אחר-כך (ב) מוזגין לו כוס שלישי, (ג) ומברך עליו ברכת המזון ובורא פרי הגפן:

באר היטב

שערי תשובה

תשובת מהר"ם מלובלין ושאר פוסקים: [ז] שמוסיף. עב"ט. ועיין בשב"י מצות, ולא יאכל מאותה מצה חוץ הסעודה: (ז) שמוסיף. ואם נזכר אחר הלל יחזור ואמר הלל על הכוס, ואם לא נזכר עד ששתה כוס השלישי יברך בהמ"ז בין שלישי לרביעי ולא יחזור וישתה כוס השלישי, מ"א. ועח"י וט"ז. נהגו לשבור חתיכה מאפיקומן ולגקוב אותה ותולין אותה, ואין בו חשש איסור מה שנוקבין אותה בייט, כ"כ המ"א סימן תק ס"ק ז, ע"ש:

(ב) אין לאכול. וביעבר אם אכל א"צ לחזור ולאכול אפיקומן. ומדכתב המחבר אין לאכול משמע דלשתות שפיר דמי, כמו ששוהין עוד השני כוסות, רק אחר הכוסות אסור לשתות דברים המשכרין דוקא כמ"ש סימן תפא, וכ"מ בט"ז סימן תעט ס"ק ב וכן עיקר, דלא כמ"א שכתב בפשיטות: וכמו שאסור לאכול כך אסור לשתות, ואין זה הסכמת הפוסקים, ח"י: (ג) בשני. אפילו בחזר א' לא יאכלו בשני שולחנות; ודוקא באפיקומן שהוא זכר לאכילת פסח, אבל שאר הסעודה מותר לאכול בשני מקומות, מ"א: (ג) קודם לזה. אפילו בתוך האכילה אין בכך כלום, ד"מ, דלא כמהרי"ל:

משנה ברורה

ביאור הלכה

אכילת מצה, דספק ברכות להקל: * נתנמגמו כולם, יאכלו. עיין בחוקי-עקב שכתב דהרבה פוסקים חולקים על זה, דדוקא בנתנמגמו מקצתם, ובנרדמו אפילו משום שתיה בין כוס שלישי לרביעי דאסור כדלקמן בסימן תעט, (יז) שכיון שהשלישי היה בטעות, חזרו הכוס שהוא מברך עתה עליו להיות שלישי: (טז) עד אחר ההלל. רוצה לומר, וגם בדרך בורא פרי הגפן על כוס רביעי ששותה אחריו: (יז) ואין לחוש וכו'. שכיון שמתחלה היה הכוס שלישי בטעות, נחשב זה הכוס לכוס שלישי. ואף שאם-כן הוא שלא כסדרן, שהקדים לזה הכוס של הלל שהוא ראוי להיות (טו) אחרון, אין הסדר מעכב. ודע, דלפי מה דנהגין בכל השנה לכוין ברכת המזון בלא כוס, גם בזה יאכל האפיקומן בלא כוס:

א (א) אין לאכול. כדי (ב) שלא יעבור מפיו טעם מצה של אפיקומן, שהוא מצוה, על-ידי טעם אותו מאכל. וביעבר אם אכל אחריו שום דבר, (ג) יחזור ויאכל כזית מצה שמורה לשם אפיקומן: (ב) שום דבר. ולענין שתיה (ג) נחלקו הפוסקים, ויש להתמיר במשקה המשכר, ולכתחלה נכון ליהזר מכל משקה חוץ ממים וכהאי גוונא, כמו שמבואר לקמן בסימן תפא במשנה ברורה סעיף-קטן א: (ג) ולא יאכלנו. להאפיקומן, אבל שאר הסעודה לית לן בה: (ד) בשני מקומות. והוא הדין בחזר אחר, מקצתו בשולחן זה ומקצתו בשולחן אחר, דהוי כשני מקומות; והטעם, שאפיקומן זכר לפסח, ופסח אינו נאכל בשני מקומות, לפי שנאמר "בבית אחד יאכל": (ה) דלא עדיף. מביא ראיה שגם במצה מחמירין בשני מקומות כמו בפסח: ב (ו) בתוך הסעודה. עיין ברברי הרמ"א בהג"ה: (ז) אינו חוזר לאכול. דהשינה חשובה הפסק, ועשאוהו רבנן כאוכל בשני מקומות: (ח) חוזרים ואוכלים. דכיון שיתרו בני החבורה היו ניעורים, לא חשיב הפסק אפילו לגבי הישנים: (ט) נתנמגמו. היינו שלא נשקע בשינה כולי האי, ואם שואלים אותו 'היכן הנחת כלי זה', וכשמוכרין לו 'הנחתו במקום פלוני' נזכר ואומר הן או לאו, זהו קרוי מתנמגם: (י) אבל שינה קודם לזה. דהיינו בתוך האכילה: (יא) לא הוי וכו'. רוצה לומר, דלא חיישינן להפסק זה כיון שאינו בתוך האפיקומן. ולענין אם צריך לברך 'המוציא' עוד הפעם משום השינה, עיין לעיל בסימן קעח סעיף ז ובמשנה ברורה שם:

א (א) מוזגין לו כוס שלישי. וצריך הדחה (ב) ושטיפה אם אינו נקי. ואף מי שאינו נזהר בכל השנה לראות אם הוא נקי, מכל מקום בזה הלילה יזהר משום הידור מצוה: (ב) ומברך עליו ברכת המזון. אפילו אם מברך ביחידי. ואפילו למאן

שער הציון

(יג) ואם התחיל לומר הלל ועדיין הוא קודם עשמת' או קודם החתימה, יברך 'המוציא' ויאכל אפיקומן ויברך ברכת-המזון על הכוס ויחזור ויאמר הלל על הכוס עם החתימה, והוי ד' כוסות כסדרן [מחה"ש]. ולא העתקתי דברי המגן אברהם, שהרבה אחרונים השיגו עליו ודעתם כדעת השולחן-ערך, ויש מהם שהגיהו דבריו שיהיה מכוון עם דעת השולחן-ערך: (יז) הרא"ש: (טו) בית-יוסף בשם הרא"ש, והוא כחוקי-עקב: (ב) רמב"ם ושאר פוסקים: (ג) אליה רבה, עיין שם שהוכיח כן, דלא כחוקי-עקב: (ג) עיין ר"ף ובעל-המאור ומלחמות ומהר"ם הלאוהו [וטורן] סימן תפא. ולפלא על הפרי-מגרים שכתב דמהרי"ף לא מוכח רק דאסור בתר ד' כוסות, והמעין שם יראה דאינו-כן: (ב) אחרונים:

הלבנות פסח סימן תע"ט

קפה באר הגולה

כ ציינמיר לעיל סימן
תעב סעיף ב ג משנה
ק"ו ד טור בשם מרדכי
התלמים

(ג) ושותהו בהסיכה, (ד) יולא יברך אחריו, (ה) *יולא ישתה (ו) יין בינו לכוס רביעי: הגה (ו) מיהו, מכוס שלישי (ג) יכול לשחות (ו) כמה פעמים, והכל מיחשב שתייה אחת אף-על-גב (ח) והפסיק בינתיים (מהר"ל ומהר"י ותשב"ץ): "מצוה לחזור (ט) אחר זימון: הגה (ז) והגדול שבהן (י) אומר 'הודו' ו'אנא' (יא) והאחרים עונים אחריו (כל ב), והגדול יכול (יב) ליתן לקטן רשות (מהר"ל). ויכול לצרף לזימון לענין הלל אף-על-גב שלא אכל עמהם. ונהגו (ס) (יג) שבעל-הבית מברך ברכת המזון בליל-פסח, שנאמר 'טוב עין הוא יבורך', והוא מקרי טוב עין, שאמר 'כל דכפיך ייתי ויכולי וכו':

שערי תשובה

ח"ג שכתב שלא שמע טעם לזה, ומ"ש בקיצור שלי"ה משום ביוזי אונלך לא ידעתי מה ביוזי אונלך יש בזה ומעולם ראיתי אבותי ורבותי נוהגין כן, וכ"כ במג"א סימן תק, ואין כאן ביוזי מצוה והוא זכרון לציאת מצרים: זה, עח"י: (ס) שבעל-הבית. אף אם יש-לו אודת, עיין סימן דא, ח"י:

באר היטב

(ג) יין. ה"ה שאר משקין דמשכרין, אבל משקה שאינו משכר מותר לשחות, ט"ז: (ג) יכול. ומ"מ לא ישתה כ"כ שישכר, ח"י: (ד) והגדול. ומהר"ל כ"י: קטן לא יאמר הודו אבל אנא אומר, והיינו לכתחלה אבל אין קפידא כ"כ, דנשים מצטרפין לזה, עמ"א. ונשים חייבות ג"כ בהלל

ביאור הלכה

מקצתם אסור, וכתב שכן עיקר. ואנו לא העתקנו דבריו במשנה ברורה, משום דהרבה פוסקים מקילים בעיקר דין ישנו, ולדעתם לא נאמר חומרא זו רק בפסח ולא במצה, עיין תוספות שם בסוגיא, וכן דעת בעל-המאור והרא"ה כמו שכתב הרב המגיד בשמו, וכן דעת מהר"ם חלאווה, ואמ"כ ר' לנו להחמיר בגודלם כולם וכפסק המחבר: * ולא ישתה יין וכו'. עיין משנה ברורה מה שכתבנו לענין חמירי מדינה. ודע, דמסתימת לשון המשנה וכל הפוסקים משמע דאפילו מעט לא ישתה, אכן כל זה לפי טעם הירושלמי משום שכרות, להכי לא התירו חכמים אפילו משהו חוץ מדי' כוסות, אכן לאורך טעם משום דנראה כמוסיף על הכוסות, אמ"כ אפשר ולא שייך זה רק בשותה שיעור כוס, ומה שכתב הרמ"א וזהל מיחשב שתייה אחת, רצה

משנה ברורה

דאמר בעלמא דברכת-המזון אינה טעונה כוס, מכל מקום הואיל שתקנו חכמים לשחות ארבעה כוסות בלילה זו, יש לעשות מצוה בכל כוס וכוס, להכי סומכין כוס שלישי לברכת-המזון [גמרא]: (ג) ושותהו בהסיכה. ואם שתה בלא הסיכה אם יחזור וישתה, עיין לעיל בסימן תעב סעיף ז ובהגה"ה: (ד) ולא יברך אחריו. אפילו שתה כל הרביעית, דסומך על ברכה אחרונה שמברך על כוס רביעי: (ה) ולא ישתה יין. שמא (ג) ישתכר וישן ולא יגמור את ההלל. ויש שכתבו הטעם, (ג) מפני שהוא נראה כמוסיף על הכוסות. וכתבו האחרונים, דלא דוקא יין, הוא הדין שאר משקין המשכרין,

מיהו, אם אינו משכר מותר, והוא שלא היה חמיר-מדינה, (ד) דאם היה חמיר-מדינה יש להחמיר ולחוש לטעם השני, דנראה כמוסיף על הכוסות: (ו) מיהו, מכוס שלישי וכו'. דלטעמא קמא משום שכרות, (ה) בוודאי לא שייך, שהרי אינו שותה יותר מארבעה כוסות: (ו) ולטעמא דנראה כמוסיף נמי ליכא, שהרי אינו אלא כוס אחת. ומכל מקום אם לאחר ששתה רוב רביעית לא היה בדעתו לשחות יותר ואחר-כך גמלך לשחות עוד, דעת מגן-אברהם וחקי"עקב, כיון שצריך לברך עליו מחדש מיחזי כמוסיף על הכוסות. ועיין לעיל בסימן תעב בביאור הלכה מה שכתבנו בזה: (ז) כמה פעמים. ומכל מקום אם הכוס גדול הרבה יותר מרי לא ישתנו כולו, שלא ישתכר [אחרונים]: (ח) דהפסיק בינתיים. רוצה לומר, לאחר ששתה רוב רביעית בתחלה הפסיק הרבה יותר מכדי אכילת פרס: (ט) אחר זימון. הסכימו (י) האחרונים, דהאי זימון אינו לענין ברכת-המזון, דבשביל זה אינו מחייב להדר יותר מבשאר ימות השנה, והכא לענין הלל מיירי, שמצוה להדר לומר הלל בשלשה, כדי שיהא אחד אומר לשנים 'הודו' והם יענו פסוק שאתו זה. ואותו שיקראוהו לזימון זה, לא יאכל ולא ישתה ולא יסייע לברך ברכת הזימון, אלא ישמע 'הודו' ויענה עמהם ויחזור לבייתו. וגם בזה הסכימו, דאף שמצוה מן המוכרח לומר הלל בשלשה גברים גדולים, ועל-כן אם יש בביתו על שולחן אחד גברא בר-חיובא, בוודאי מהנכון לצרף אותו לאמירת 'הודו', מכל מקום אין הדין שאשתו יכולה לומר 'הודו', שהרי גם נשים מחוייבות (ט) בהלל זה כמו שהם מחוייבות בארבע כוסות. וכתב החק"יעקב, דלפי מה שנוהגין לומר 'הודו' בניגון נעימת קול, יש לחוש למאי דאמרינן בגמרא: זמון נשי וענין גברי, כאש בנעורת. ואם רוצה לחזור אחר זימון לברכת-המזון ורוצה לילך לשכנו לברך שם, (י) לא יאכל האפיקומן בביתו, דהא על-כרחי יהא צריך לאכול שם דבר-מה כדי להצטרף לברכת-המזון ואסור לאכול אחר האפיקומן שום דבר, וגם האפיקומן גופא אסור לחלק ולאכול בשני מקומות, וכדלעיל בסימן תעב, אלא יאכל האפיקומן במקום שזמון ומברך שם וגם ישתה שם הכוס וישאר שם עד גמר הסדר, ואם רוצה יחזור לביתו אחר ברכת-המזון ויגמור ההלל וישתה כוס רביעי. (יא) אבל מכל מקום לא נהגו עכשיו כן לילך לאכול האפיקומן בבית אחר, ועל-כן טוב יותר לברך בביתו יחידי מלילך באמצע סעודתו לבית אחר ולחפש אחר זימון. אכן אם רוצה להדר ולקיים הכל מן המוכרח ואין לו בביתו זימון שלם של שלשה אנשים, יראה להזמין לכתחלה לסעודה (יב) איזה אודת, כדי שיהא לו זימון שלם לברכת-המזון וגם לאמירת 'הודו': (י) אומר 'הודו' ו'אנא' וכו'. הוא רק מצוה לכתחלה ואינו לעיכובא [פ"ח]: (יא) והאחרים עונים אחריו. ואם אין שם כי אם שנים, שניהם יאמרו 'הודו' [אחרונים]: (יב) ליתן לקטן רשות. שהוא יאמר, כדי שלא יישנו וגם כדי לחנכם במצוות. וזהו דוקא באמירת 'אנא' מפני שהם עונים אחריו אותו פסוק גופא, (יג) אבל לא ב'הודו': (יג) שבעל-הבית מברך. אף אם יש לו אודת, ומכל מקום אין

שער הציון

(ג) מירושלמי: (ג) רש"ם ושאר פוסקים: (ד) בגר"ישע בסימן תעג (א) מוכח ממגן-אברהם בסימן תעב סעיף-קטן ז דאם היה דעתו בשעת ברכת היין לפטור שאר מיני משקים אמ"כ אין צורך לברך עליהן, בזה לא אמרינן דמיחזי כמוסיף על הכוסות, וכן כתב הגר"י שם, וכן משמע מפרי חדש בסימן תפא דבחמיר-מדינה יש לחוש משום מוסיף על הכוסות: (ה) הגר"א: (ו) דרכי-משה: (ז) ט"ז ומגן-אברהם וחקי"עקב: (ח) מגן-אברהם בשם התוספות: (ט) לאמוקי הלל של סוכות ועצרת, עיין שם בתוספות: (י) ט"ז ומגן-אברהם ושא"א: (יא) ט"ז: (יב) דבלאו הכי מבואר בכמה ספרים בשם הוזהר הקדוש דמצוה להזמין אודת עני בחג, ובפרט בפסח שאומר כל אחר יכל דכפיך ייתי ויכולי, עיין שם הטעם:

לחבורה, והיינו דמחיצתו חשיב רק בית אכילתו, וליכא אצלו כלל דין מחיצה אחרת, דשתי מחיצות לענין ובשר בשדה טריפה לא נתנה תורה, ולחכי חילק הרמב"ם למחיצה בפסח ומחיצה בקק"ד לתרת, משום דבפסח איכא דין מחיצה אחרת לגמרי ואין זה דין מחיצה של קק"ד (והו' אמת דגם בפסח לענין פסול יוצא של "פנימה" או בשחרית דלא שייך חוץ לחבורה, לא גרע משאר קק"ד דמחיצתו הוי ירושלים, אבל במקום דאיכא דין יוצא חוץ לחבורה ליכא כלל דין יוצא של שאר הקדשים, משום דשתי מחיצות לא נתנה תורה).

והנה דעת המנ"ח דלא נפסל הבשר רק בעקירה והנחה כמו דאיסור לא יוציא ליכא רק בעקירה והנחה; ודעת הצ"ח אינו כן, רק כיצא בלבד אע"ג דלא עבר עור על הלאו נפסל, ולפ"ד מבואר כדעת הצ"ח דלא בעי להפסול מעשה ההוצאה דאיסורא דלא יוציא, אלא דזהו גילוי רק דהמחיצה הוי רק בית אכילתו, והפסול אינו מלאו זה אלא דהוא פסול דכל התורה דבשר שיצא חוץ למחיצתו נפסל כטריפה, א"כ איזה אם... או לא, ועוד נראה דדין מחיצה שלו לא ילפינן ליה כלל מלאו דלא יוציא דזהו רק איסור על מעשה ההוצאה ואין זה כלל דין אכילה תוך המחיצה אלא דדין מחיצה של פסח ילפינן מקרא דבבית א' יאכל, א"כ פסול יוצא שלו אין מבואר כלל בקרא דלא יוציא ואין זה תלוי כלל במעשה ההוצאה דלא יוציא דלבעי עקירה והנחה, וצ"ע. (מהגר"ז זצ"ל)

לח בענין כדו אכילת פרס

במצות אכילה דמצרף לשעור בכדי אכילת פרס, יש לנו לשאול אם בדיעבד יצא אם אכל בזמן זה אכל לכתחילה בעינן בת אחת, או אפילו לכתחילה מותר להשות כל כך. ובגמרא זבתם בפ"ג. (בנבלת עוף טהור): ס"ד"א הואיל וחידוש הוא יותר מכדי אכילת פרס נמי ליטמא. מזה נראה דשיעור כדי אכילת פרס נאמר לחומרא שכזית איסור חייב עליו, אפילו שכאינו אוכל בבת אחת רק בשהיה כדי אכילת פרס, דאל"כ אלא לקולא. לומר דביותר אינו מצטרף, מאי קאמרי הואיל וחידוש הוא אפילו יותר אדרבא אם חידוש הוא כ"ש דיותר אינו מצטרף.

אמנם בשו"ע (או"ח סי' הע"ב) כתב דלכתחילה בעינן שיבלע שני זיתים מצה בבת אחת ובדיעבד מצטרף בכדי אכילת פרס. והגר"א שם הביא ראייה מגמרא דפסחים גבי מרור אכלה לחצאין יצא; משמע בדיעבד. ובמ"א הביא מ"תרומו-הדשן" שהוכיח ד"ז מדברי המרדכי שהקשה להלל שכורך ג' זיתים ביחד, ואין מחזיק בית הכליעה כולי האי, מאז זית הוא חצי ביצה. וי"ל דכשמגיע לבית הכליעה הוא מרוסק ולכן מחזיק כולי האי. ע"כ. מכאן מוכח דאין לבלוע כזית של מצה מעט מעט דאל"כ לא היה קשה מידי דשפיר יוכל להכניס כל הג' זיתים ביחד להלל, ה"ה לדיודן זית אחת של מצה זו או של מרור, ע"כ"ל. ויש להשיב שאין ראייה מדברי המרדכי דאע"ג דבכדי אכילת פרס מצטרף מ"מ כורך לא הוי, שאין כורך כי אם בשלשתן יחד, ובזה אחר זה אף בכדי אכילת פרס. מ"מ פסח מצה ומרור כרוכין יחד לא הוי.

לט בדין ארבע כוסות בפסח

שתאן חי יצא אמר רבא ידי יין יצא ידי חירות לא יצא. וברש"י שם: ידי יין יצא, ששתה ד' כוסות, ידי חירות לא יצא, כלומר אין זה מצוה שלמה ע"כ. תו בגמ' שתאן בב"א, ידי יין יצא ידי ד' כוסות לא יצא, ברשב"ם שם, ידי יין יצא, משום שמחת יו"ט, ידי ד' כוסות לא יצא, וכולן חשובין כוס ראשון ולא יותר, וצריך לשחות עוד ג' כוסות על הסדר.

אמנם בר"ף וברמב"ם מבואר גי' אחרת, וז"ל הרמב"ם (בפ"ז מחו"מ ה"ט): ד' כוסות האלו צריך למזוג אותם כדי שתהיה שתיה עריבה הכל לפי היין, ולפי דעת השוטה, ולא יפחות מארבעתן מרביעית יין חי, ששה ד' כוסות אלו מלין שאיננו מזוג, יצא ידי ד' כוסות ולא יצא ידי חירות, ששה ד' כוסות מזוגין בבת אחת, ידי חירות יצא, ידי ד' כוסות לא יצא, ואם שתה מכל כוס מהן רובו יצא, עכ"ל. אמנם צ"ב כיון דכתב דיצא ידי ד' כוסות מהו הך דינא ידי חירות.

ונראה דהנה כהלכה ה"ז כ בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו בעצמו יצא עתה מהשיעבוד מצרים, ולפיכך כשאדם סועד כלילה הזה צריך לאכול ולשתות, והוא מיסב בדרך חירות, וכא"א חייב לשחות בלילה הזה ד' כוסות יין וכו', ע"כ. המבואר מדבריו דעיקר חיובא דארבע כוסות אינו משום דמצות סיפור הוא על היין, רק הוא חיוב מיוחד משום דין חירות. ומקור לדבריו מפרקי' (בדף קי"ז) במשנה: מזגו לו כוס ג', מברך על מזונו. - ובגמ' - א"ל ר' חנן לרבא ש"מ ברכת המזון טעונה כוס, א"ל ד' כוסות תקנו רבנן דרך חירות, כל חד וחד נעביד ביה מצוה, ע"כ. וה"ל להגמ' למימר בפשיטות דכאן עיקר החיוב, הוא משום דין ד' כוסות, ולא משום דבהמ"ז טעונה כוס, ומדהוסיף הך דדרך חירות, ש"מ דזהו עיקר המחייב, ורק שיש עוד דין דתקנו על הסדר אחר כל ברכה דכל חד וחד נעביד ביה מצוה, ומזה הוא דהוציא הרמב"ם דחיובא דד' כוסות הוא משום דרך חירות, ויש דין מסוים כשתיה זו, דצריך דוקא יין מזוג כדי שתהיה שתיה עריבה, כמבואר ברמב"ם לפי היין ולפי דעת השוטה, וזהו פ"י הגמ' דשתאן בב"א ידי חירות יצא, ידי ד' כוסות לא יצא, והיינו דעיקר חיובא דד' כוסות דהוא משום דרך חירות יצא, אבל חסר לו קיום הדין שצריך לשתותם על הסדר שתקנו.

אמנם צ"ע עדיין הא דשתאן חי דיצא ידי ד' כוסות, ולא יצא ידי חירות, והא כיון דעיקר המחייב הוא דרך חירות, וכיון דידי חירות לא יצא, מה זה קאמר דידי ד' כוסות יצא, ונראה הנה בתוס' כ' דכד' כוסות יכול אחר להוציא כמו בקידוש היום. והקשה הגר"ח זצ"ל דמאי דמיון הוא זה, דהתם דיין אינו אלא משום שצריך ברכה על הכוס לכך שפיר יכול להוציא, אבל בד' כוסות דעצם

השתיה היא החיוב מה שייך ע"ז להוציא אחר לחבירו, ומוכח דהתוס' ס"ל דדין ד' כוסות ג"כ אינו אלא מדין ברכה על הכוס, אמנם להרמב"ם שכ' שהוא משום דרך חירות הרי ע"כ אי אפשר לומר כן, ולדידיה הוא חיוב שתיה מהך דדרך חירות. והנה מצינו עוד פלוגתא, רש"י ותוס' (בדף ק"ח בד"ה רובא דכסא) דסגי במלא לוגמיו, וברמב"ם הרי מבואר דצריך שתיות רובו. ונראה דלטעמיהו אזלי, דלהתוס' דאינו מדין ברכה על הכוס וא"כ איצ' אלא טעימה כמו בכ"מ וסגי במלא לוגמיו, אבל להרמב"ם דעצם השתיה הוא החיוב, צריך דוקא לשתות רוב ומדין רובו ככולו ולא סגי בטעימה, ולפ"ז אפשר דאף להרמב"ם איכא לשני דינים ביחד, מדין ברכה על הכוס, ומדין חיוב שתיה דד' כוסות משום דרך חירות, ולהכי בשתה יין חי ידי ד' כוסות יצא. היינו דיצא דין ברכה על הכוס, דבזה הדין כמו בכ"מ ברכה על הכוס, דליכא דינים מיוחדים דצריך שתיה עריבה, אבל ידי חירות לא יצא, דבזה איכא דין מסוים דשתיה עריבה. וצריך יין מזוג, וביין חי ידי חירות לא יצא, ולפ"ז נראה דבחמר מדינה הדין נותן שלא יוכל לצאת ד' כוסות, דדוקא היכא דאינו אלא דין ברכה על הכוס, כזה מהני מדינא, כיון שהוא משקה, אבל בהך דינא דד' כוסות שהוא מדין חירות, ונאמר בו חיובא דשתית יין, וגם ביין עצמו איכא דינים מיוחדים, דשתיה עריבה, א"כ פשיטא דלא מהני חמר מדינה.

והנה בשו"ע או"ח דאם אין לו יין שותה חמר מדינה, ונראה דהיינו משום דהרי איכא בד' כוסות, גם הך דינא דברכה על הכוס, ומשו"כ באין לו יין יצא לפחות הך דינא דברכה על הכוס, אבל אם יש לו יין, ודאי צריך לשתות יין, דכהחובא דדרך חירות, נאמר דוקא בשתיית יין ושתיה עריבה, ועי"ש בפירש"י שתאן בב"א, שעירו כולן לכלי אחד, והיינו לשטת רש"י דידי יין יצא היינו שמחת יו"ט, אמנם הרמב"ם פירש דשתאן זאח"ז, אבל לא על הסדר. ולפ"ז יתכן גם פ"י דיצא ידי חירות הכונה על ד' כוסות, דכיון דשתה ד' כוסות נפרדים, ורק דחסר על הסדר ולכן יצא ידי חובתו. (מהגר"ז זצ"ל)

ב מצות והגדת לבנך

בכל לילה יש מצוה של זכירת יציאת מצרים, וא"כ מה נתוסף כליל פסח במצות ספור יציאת מצרים, שאין בזכירה של כל השנה. ונראה לומר, שיש ג' חילוקים בין המצוה של זכירת יציאת מצרים להמצוה של ספור יציאת מצרים (א) לקיים מצות זכירה אין צריך להזכיר אלא לעצמו, אבל בספור יציאת מצרים המצוה הוא לספור לאחר דרך שאלה ותשובה, כדכתיב "והיה כי ישאלך בנך וגו'", וגם הפסוק "והגדת לבנך וגו'". בהגדה, הבן שואל מה נשתנה והאב משיב עבדים היינו, והלכה הוא שאפילו אם אחד לבדו צריך לשאול לעצמו ולומר עבדים היינו בדרך ספור לאחר. (ב) בספור צריך המספר להתחיל בגנות ולסיים בשבח, ולקיים מצות זכירה סגי בזכירת יציאת מצרים לחוד. (ג) מצוה לספור טעמי המצוות של אותו הלילה כמו שאמרנו "רבן גמליאל היה אומר כל שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובתו, ואלו הן פסח מצה ומרור. פסח על שום מה... וכו'". דברים אלו נמצאים ברמב"ם (פ"ז מהל' תו"מ): מצות עשה מן התורה לספור בנסים ונפלאות שנעשו לאבותינו במצרים כליל ט"ו בניסן שנאמר זכות וגו'. ומנין שכליל ט"ו ת"ל והגדת לבנך וגו'. ועוד כתב שם בהרמב"ם בהל' ב'; מצוה להודיע לבנים שנאמר והגדת לבנך, לפי דעתו של בן אביו מלמדו, כיצד אם הוא קטן או טפש וכו'. ואם הבן גדול או חכם וכו', וצריך לעשות שינוי כדי שיראו הבנים ויאמרו מה נשתנה וכו', אין לו בן, אשתו שואלתו, היה לבדו שואל לעצמו. וכתב שם (בהל' ל"ד): וצריך להתחיל בגנות ולסיים בשבח. כיצד, מתחיל ומספר שבתחלה היו אבותינו בימי תרח. והיו כופרין וטועין אחר ההבל, ומסיים בדת האמת שקרבנו המקום לו והבדילנו מן האומות וקרבנו ליחודו. וכן מתחיל ומודיע שעבדים היינו במצרים וכל הרעה שגמלנו, ומסיים בנסים ונפלאות שנעשו לנו. וכתב שם (בהל' ל"ה): כל מי שלא אמר שלשה דברים בפסח לא יצא ידי חובתו וכו'. ומסיים הרמב"ם: ודברים אלו כולן נקראין ההגדה, עכ"ל. חזינון להדיא שכל ג' חילוקים אלו כולן נקראין הגדה ונכללין בהמצוה של והגדת לבנך כהמצוה של ספור וכיון שמצוות צריכות כוונה צריכין לכוין לצאת המצוה בהג' דברים

א כ י ל ת מ ר ו ר

מא

מ"כ. פסח ומרור בראשון חובה מכאן ואילך רשות, וכו' לית ליה לר"ש הא דאמר רבי אלעזר נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה שנאמר וכו' והנה מצות מצה שבעינן לפסח שנאמר על מצות ומרורים יאכלוהו, לא בעינן לכל שישנו בכל תאכל חמץ וכו'. משום דכיון דמחייבא בפסח מחייבא לאכלו כדינו במצה ומרור. וכל דין שכל שישנו בחמץ וכו', הוא למצות מצה בזה"ז שאינה עם הפסח, וע"כ בעינן לרבו נשים ולפ"ז צ"כ הכא מאי פריך הגמרא ל"ל לר"ש כל שישנו בחמץ וכו', דאה"נ מצות מצה אית ליה שפיר מחייבא אבל לענין מצה שעם פסח ע"ז ס"ל דרשות מאחר שפסח רשות ס"ל (אבל היה אפשר לומר בזה. דמדמה ליה כיון דאינה בפסח חובה אבל ת"ל חובת מצה זו וסתמא קתני דרשות) ועי' רש"י שכתב בד"ה לית ליה לר"ש והא ליכא למימר דליהדר אמרור לחודיה דסתמא מצה ומרור בהדדי קאתי על מצה ומרורים יאכלוהו וכשם שנשים באכילת מצה חובה ה"נ, במרור עכ"ל רש"י ע"ש.

והנה צ"ע בזה דהלא מרור בזמן הזה דרבנן, דרק חובת מרור לפסח הוא כדכתיב על מצות ומרורים יאכלוהו, שדין זה בפסח אבל מרור בפ"ע אינו מצוה כ"א מדרבנן. כדאמרנו לקמן ק"כ והכא ע"כ לאו מדין פסח קאתינן עלה דא"כ אינו שייך לבל תאכל חמץ, וזו שפיר כיון דס"ל דפסח רשות ה"נ מצה ומרור דבעינן לזה רשות והכא איירי מדין מצת חובה בלא פסח שאף בזמן הזה וא"כ אה"נ דמרור דרבנן מנ"ל דאין לומר חובה ומאי זה שייך דמצות ומרורים דכתב רש"י דאיתקש להדדי וצ"ע ועי' ברש"ש דהקשה חצי קושיא ע"ש.

^{אוצר החכמה}
אלא שיש להעיר שדברי המשנ"ב סותרים למה שכתב בספרו מחנה ישראל (סימן לו) שכתב שם, אם לא הספיק לומר הלל קודם חצות, לא יסיים הברכה בחתימה. [ויעוין בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ו ס"א מה שתירץ בזה)].

דף קיז ע"ב

כל דוד ודוד נעביד ביה מצוה

שבע ברכות בליל הסדר

שאלה כאשר יש שבע ברכות בליל הסדר, כיצד ינהגו בכוס של שבע ברכות, הרי צריך לקחת כוס נוסף לברכות השבע ברכות נוסף על הכוס של ברכת המזון, דאי אפשר לברך ברכת המזון וגם שבע ברכות על כוס אחד, משום שאין עושים מצוות חבילות חבילות, ולקחת עוד כוס עבור השבע ברכות בליל הסדר, יש בו חשש שנראה כמוסיף על הכוסות?

תשובה מצינו בנידון זה כמה שיטות:

א. הדרכי משה (סימן תעג סק"ד) כתב שיברך ברכת המזון על כוס שלו, ושבע ברכות על כוס של חתן.

ב. דעת החיד"א (חיים שאל סימן ער אות יג) לברך הכל על כוס אחד, גם לנוהגים תמיד לברך על ב' כוסות. 1234567

ג. דעת הברכות מים (הביאו הכף החיים סימן תעט סק"ג) דאחד מהמסובין יברך ברכת המזון על כוסו, ואח"כ יברך אחד מהמסובין על כוסו שבע ברכות, ואח"כ יברך המזמן על כוסו בורא פרי הגפן, ויעוין בפתחי תשובה (אבה"ז סימן סב ס"ק יח) שתמה שאישתמיט לכל אלו הגדולים ז"ל דברי הדרכי משה, ובודאי דהכי נקטינן, ויעוין בשדה חמד (ח"ו מערכת ברכות ס"ג) שכתב דלא נעלם מהם דברי הדרכי משה, אלא דעתם לפסוק בפסח כדעת השו"ע דלוקחים רק כוס אחד לברכת המזון ולשבע ברכות.

ד. דעת היעב"ץ (בסידורו סדר ההגדה לאחר ברהמ"ז) שיברך על שתי כוסות, וישמור את כוס השבע ברכות לכוס רביעי.

וביעב"ץ שם תמה על הדרכי משה שכתב דיטול את כוס החתן, דאי חייש לההיא דאין עושין מצוות חבילות, מאי שנא כוס ברכת המזון דחתן דלא איכפת ליה ביה. והא כל אדם מישראל חיובי מיחייב ביה האידנא

ומתעביד ביה מצוה. ותירץ האגרות משה (אבהע"ז סימן צה) שמדין כוס לברכת המזון היה סגי גם בליל פסח בכוס של המברך לבדו, ורק מצד שצריך לומר איזה דבר של מצוה גם על הכוס שכל אחד שותה בליל הפסח, יכול החתן להחשיב כוסו לא למצות ברהמ"ז אלא למצות השבע ברכות, דאין הכרח שיאמרו עליו מצוה מהסדר אלא רק שיאמרו עליו איזה דבר מצוה, עיי"ש.

ובפפ"ר שובע שמחות (פ"ד סימן נו עמוד קח) הוסיף: דמכוס החתן שברכו עליו שבע ברכות ישתה רק החתן כדין כוס שלישי, ואין לכלה וכל המסובין לטעום אז משיירי כוס החתן או המזמן, כיון שטעימת החתן וכלה, והמסובין אינה אלא למצוה לכתחילה, וכאן יש לחוש לאיסור שתיה בין כוס ג' לד', כמבואר בשו"ע (סימן תעט) ויעוין גם בביאור הלכה (ד"ה ולא) שכתב: דמסתימת לשון המשנה וכל הפוסקים משמע דאפילו מעט לא ישתה, וולכאורה יש עצה דישתו הכלה והמסובין מכוס של ברכה, דהא כתב הרמ"א (סימן תעט ס"א) מיהו מכוס שלישי יכול לשתות כמה פעמים והכל מחשב שתיה אחת, וא"כ יכול החתן לשפוך לכלה ולכל המסובין קצת לתוך כוס שלישי קודם שישתו ואין כאן חשש שיכרות ולא חשש של מוסיף על הכוסות.

דף קיח ע"א

מאי ברכת השיר

ליוה יולדת לבי"ח וחזר לביתו אחר עיכול איך ישתה כוס ג'

שאלה ליוה יולדת לבית חולים בליל הסדר לפני ברכת המזון, וחזר לביתו אחרי שיעור עיכול ולא יכול לברך ברכת המזון, כיצד ישתה כוס שלישי של ד' כוסות, שהרי ד' הכוסות נתקנו על ד' מצוות, כוס א' על הקידוש, ב' על ההגדה, ג' על ברכת המזון, ד' על הלל. וכיון שנתבטלה ברכת המזון על מה ישתה כוס ג'. והנה אם לא אכל עדיין אפיקומן, יטול ידיו ויברך המוציא ויאכל אפיקומן ויברך ברהמ"ז, שאלתנו היא באופן שכבר אכל אפיקומן?

תשובה נאמר במסכת פסחים דף קח ע"ב שתאן בבת אחת לא יצא ידי חובת ד' כוסות, אלא צריך לשתותן על הסדר, וכן פסק בשו"ע (סימן תעב ס"ח). אמנם כתב הביאור הלכה (שם ד"ה שלא כסדר) שדעת רוב הפוסקים שאמנם לכתחילה צריך לשתותן לפי סדר ההגדה, אך בדיעבד כל ששהה בין הכוסות יצא, וכ"כ הב"י (סימן תפד) להדיא לגבי ברכת המזון, שאין חובה לשתות את הכוס השלישית דוקא על ברכת המזון. ויעוין גם בערוך השלחן

(סימן תעב סעיף יא) שכתב שצריך לשתות הכוסות על הסדר כתקנת חכמים הראשון על הקידוש והשני אחר ההגדה והשלישי לבהמ"ז והרביעי להלל, ואם לא שתה אחד מהכוסות בשעתו כגון שלא שתה אחר קידוש ישתהו אח"כ שהרי אין לזה תקנה אחרת וכן בכל הכוסות, עכ"ד. לפי זה בענינו בדיעבד יוכל לשתות עתה את הכוס השלישית ואח"כ לומר את ההלל.

וב"סדר הערוך" (ח"ג עמוד שכב) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך וצ"ל שישתה דבר שברכתו האחרונה בורא נפשות, כגון מים ואחרי ברכת בורא נפשות ישתה כוס שלישי. עוד כתב ב"סדר הערוך" (פ"ק כ"ד) שיאמר על כוס שלישי הלל, ועל כוס הרביעית הלל הגדול וכשיטת הרמב"ם (פ"ח מהלכות חמץ ומצה ה"ה).

דף קיט ע"ב

אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן

האם מותר לחולה ללעוס מסטיק במעם מנחה או לשתות תרופה מרה אחר האפיקומן

שאלה האם מותר ללעוס מסטיק שיש בו טעם מנחה אחר האפיקומן, כשלא אוכל כלום רק מעביר את טעם האפיקומן מפיו. מדובר באדם חולה הסובל מריחות מהקיבה ולעיסת המסטיק בטעם מנחה תורמת לו לבריאות, וכמו כן יש לשאול האם מותר לחולה לשתות תרופה מרה לאחר אכילת האפיקומן?

תשובה נאמר במסכת פסחים דף קיט ע"ב אין מפטירין אחר הפסח אפיקומן. ונאמרו בזה כמה טעמים: א. הרשב"ם והרמב"ן כתבו שאם יוכל לאכול גם אחר הפסח, חיישינן שמא יניח רוב סעודתו לאחר אכילת הפסח, ואת הפסח ימהר ויאכל מפני דוחק הסעודה, נמצא שהפסח לא יאכל על השובע. לפי טעם זה מסתבר שהאיסור הוא רק על אכילה, אבל לא על לעיסת מסטיק המשאיר בפיו הרגשה נעימה וטעם טוב.

ב. בעל המאור כתב היות ומפני דוחק המקום, היו צריכין לזוז ממקומם אחר אכילתן מיד, והיו עולים לראש גגותיהם לומר הלל, לפיכך חשו להם חכמים שלא ישכחו מלומר הלל, ולפיכך אסרו להפטיר אפיקומן, וכטעם שאמרו בירושלמי באיסור שתיית יין שבין כוס ג' לד' שלא יפסיד קריית הלל. ולפי טעם זה אין איסור באכילת אפיקומן אחר הפסח רק לפני הלל. אבל לאחר הלל מותר לאכול כל מה שירצה.